

Jau nemaža šimtmečių praėjo nuo to laiko, kai artimiausios baltų tautos — lietuviai ir latviai — be didesnių sunkumų galėjo bendrauti tarpusavyje, vieni ir kiti kalbėdami savo gimtosiomis kalbomis. Dabar jau artimesniam bendravimui ir tarpusavio supratimui reikia vadovėlių, žodynų. Aktyvesni šioje srityje buvo latviai.

Antai profesorius Juris Plāķis (Plāķis) 1926 m. išleido labai gerą filologams skirtą lietuvių kalbos vadovėlį „Leišu valodas rokas grāmata“, žymus latvių kalbininkas Alvilis Augstkalnis parengė lietuvių kalbos vadovėlį latvių gimnazijoms „Leišu valodas elementi latviešu ģimnazijai“ (1935 m., 1936 m. išėjo antras leidimas). Latviai buvo išsileidę lietuvių kalbos vadovėlių net... samdiniams lietuviams, ieškantiems Latvijoje darbo; jame „bernai“ ir „mergos“ buvo mokomi bendrauti su būsimais savo darbdaviais. Leksikografijos srityje taip pat mus kaimynai buvo smarkiai pralenkę: 1929 m. jie jau turėjo išleidę Janio Ryterio (Rīteris) apie 53 tūkstančių žodžių „Lietuviškai-latvišką žodyną“ („Lietuviski-latviska vārdnīca“, prie žodyno išleidimo prisidėjo ir Justas Paleckis). Šis latvių kultūros veikėjas, inžinierius, didelis lietuvių bičiulis buvo parengęs ir lietuvių—lietuvių kalbų žodyną, kurio rankraštis dingo per Antrąjį pasaulinį karą, kaip dingo kažkur ir dar 1872 m. Andrejaus Dyriko (Dīriķis) parengto lietuvių—latvių kalbų žodyno rankraštis. 1964 m. Rygoje buvo išleistas labai talpus Apolonijos Buojatės (Bojāte) ir Valterio Subatnieko „Lietuvių—latvių kalbų žodynas“ („Lietuviešu—latviešu vārdnīca“).

Darę šioje srityje šį tą ir lietuviai, tačiau jų indėlis kur kas mažesnis. Galime prisiminti, kad žymusis mūsų tautosakininkas ir leksikografas, Andrejaus Dyriko bičiulis Antanas Juška apie 1875 metus buvo parašęs lietuvių—lietuvių—lenkų kalbų žodyną. Tačiau jis nebuvo išleistas. 1894 m. Tilžėje jau po autoriaus mirties buvo išspausdintas Mykolo Miežinio „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusiškas žodynas“, apie kurį latvių kalbininkas Karlis Miūlenbachas, vos žodynui pasirodžius, buvo pasakęs, jog specialistas ten „sėlenų krūvoje ras ir vieną kitą naudingą grūdėlį“, tačiau kurį po šešiasdešimties metų gana teigiamai įvertino latvių leksikografijos istorijos tyrinėtoja Daina Zemzarė.

Skolą kaimynams pradėjome gražinti tik pastaraisiais dviem dešimtmečiais. Vilniaus universiteto baltų filologijos katedros darbuotojas Jonas Balkevičius redagavo minė-

tą A. Buojatės ir V. Subatnieko žodyną, parašydamas jam ir lietuvių kalbos gramatikos apybraižą. Tos pačios katedros darbuotojas Jonas Kabelka, dar Janio Endzelyno mokinys, praturtinęs mūsų literatūrą puikiais latvių klasikų vertimais, 1975 m. išleido platų, pirmiausia li-tuanistams skirtą vadovėlį „Latvių kalba“ („Latviešu valoda“). Na ir abiejų šių mūsų žymiausių latvistų bendras darbas buvo vainikuotas tikrai gražiu laimėjimu: 1977 m. leidykla „Mokslas“ išleido jų parengtą apie 42 tūkstančių žodžių lietuvių—lietuvių kalbų žodyną.

Jau iš pirmo žvilgsnio šis žodynas savo pobūdžiu ir struktūra gerokai skiriasi nuo ankstesniųjų Latvijoje išleistų lietuvių—latvių kalbų žodynų. Antraštinių žodžių minėtuose žodynuose buvo daugiau, tačiau naujasis lietuvių—lietuvių žodynas anuos savo pirmtakus pralenkia iliustracine medžiaga. Autoriai, prisiminę Voltero posakį, jog „žodynas be pavyzdžių — tai skeletas“, pateikia labai daug žodžių junginių, frazeologijos, sinonimų, įvairių sudėtingesnės vartosenos pavyzdžių, gramatinių nuorodų. Skirtingas žodynų pobūdis turbūt geriausiai bus matyti iš vieno kito pavyzdžio:

„*keliāuti* (-liauju, -liavau) v. n. ceļot“ (Ryteris).

„*keliāuti* (~iāju, ~iāvo) ceļot“ (Buojatė, Subatniekas).

„*ceļot* (~ju, ~ju, ~šu) 1. keliauti; c. no vienas pilsētas uz otru — bastytis iš miesto į miestą; 2. traukti (apie paukščius); gājputni ceļo uz dienvidiem — paukščiai keleiviai traukia į pietus; 3. tik 3 prs. (ceļo, ~ja, ~s) būti kilnojamam (perdavīnējamam); uzsaukums ~ja no vienas kameras otrā — atsišaukimas keliavo iš kameros į kamerą“ (Balkevičius, Kabelka).

„*kepurē*, s. f. cepure“ (Ryteris).

„*kepurē* (2) cepure“ (Buojatė, Subatniekas).

„*cepure* kepurė; ausaina c. — ausinė kepurė; bruņū c. — šalmas; *zakādas* c. — zuikinė [kepurė]; ~es nags — kepurės nagelis (snapelis); ar ~i galvā — su kepure; Δ neskati vīru no (pēc) ~es — ne tas ponas, kurio gražus žiponas; viņš dzīvo, — i kuldams — jis gyvena kaip inkstas taukuose“ (Balkevičius, Kabelka).

„*keturi*, f. -rios, num. card četri, f. četras“ (Ryteris).

„*keturi*, *kēturios* (3^b) num. četri; eīti visomis ~iomis — rāpot uz visām čet-

rām, iet četrpūs“ (Buojate, Subatniekas). „četri, ~as keturi, -ios; ketveri, -ios; mēs bijām č. — mūsu buvo keturi; ~us gadus vecs bērns — ketveru metu vaikas; [pulksten] ~os no rīta — ketvirtā valandā ryto; Δ uz visam ~ām — [visom] keturiom, keturpēsčia; nesaki ne č.! — nesakyk nē žodžio!; viņš nesaka ne č. — jis nē balso neparodo“ (Balkevičius, Kabelka).

Tokio pobūdžio žodynu pirmiausia labai džiaugsis vertėjai, nes verčiant iš labai artimų kalbų, kiekviename žingsnyje persekioja pažodiškumas.

Žodyno autoriai iš tikrųjų buvo labai atsargūs, ypač gražių atitikmenų surasdami latvių kalbos frazeologizmams, įvairiems vaizdingiems posakiams. Plg.: la. *darba pilnas rokas* — lie. *darbo iki ausų* (p. 520), la. *balts kā piens mazgāts* — baltas kaip iš pieno plaukęs (p. 511), la. *naudas kā spaļu* — lie. *pinigų kaip šieno* (p. 395), la. *kurš putniņš agri ceļas, agri slauka degutiņu* — lie. *ankstyva varna dantis krapšto, o vēlyva akis* (p. 28), la. *ar muti Rīgā, ar darbiem aizkrāsne* — lie. *žodžiais ažuolus varto, darbu ir skiedros nepakelia* (p. 34), la. *mucā audzis, pa spundi barots* — lie. *miške gimeš, maiše krikštytas; visiškas žioplys* (p. 389), la. *dabūt kurvīti* — likti it musej kandus (p. 335) ir kt.

Vertėjams pravers ir labai gausūs sinonimai, plg. *dzērums* — *girtumas, įkaušimas, svaigulys*; *mūsains* — *strazdanotas, šlakuotas, kregždėtas* (apie veidą), *taškuotas* (apie audinį); *pika* — *grumstas, gniūžtė, gniūzulas, gumulas, gurvolis* ir tt.

Dėl gausios frazeologijos, įvairiausių

vartosenos pavyzdžių šis žodynas bus neišsenkamas šaltinis lietuvių ir latvių kalbų lyginamosioms studijoms.

Suprantama, atidus žodyno vartotojas čia ir šio to pasiges, ras vieną kitą nenuoseklumą, apsirikimą, kai kurie aiškinimai ar pavyzdžiai jam pasirodys ir visai nereikalingi. Tačiau tokių trūkumų dideliame darbe net ir neįmanoma išvengti, ir tos atskiros „sėlenėlės“ jokių būdu negalės sumažinti šio didžiulio rinktinių grūdų aruodo vertės.

Į pora smulkmenų čia pat norėtusi atkreipti dėmesį. La. *mūža pievakarē* (p. 517), la. *mūža (dzīves) vakars* (p. 692) gal geriau versti *gyvenimo saulėlydyje, gyvenimo saulėlydis*, o ne *senatvėje, į amžiaus pabaigą, senatvė*. La. *nu ir uguns pakulās* (p. 461, 675) turbūt ne visada verstina į lietuvių kalbą *įpylė alyvos į ugnį, pakaktų na ir sąmyšis, maišatis*. La. *nolikt karoti šnek* — *padėti šaukštą* (p. 302) gal reikėjo paaiškinti, kad šis frazeologizmas reiškia *mirti*. Prie žodžio *krūts* (p. 331) būtų pravertę frazeologizmai *uzņemt uz krūts, uztaisīt krūti* „išgerti, paimti į vidurius“.

Malonu, kad prie šio leksikografijos paminklo parengimo prisidėjo ir mūsų kaimynai: žodyno autoriai ypač nuoširdžiai dėkoja „latvių kalbininko, lietuvių kalbos ir tautos bičiulio A. Augstkalnio (1907–1940) dukrai Rūtai Augstkalnei, kuri perskaitė visą rankraštį, daug ką pataisė, be to, pateikė apie 4300 žodžių žodynui papildyti, ir žodyno redaktoriui A. Grigelioniui, daug širdies ir sielos įdėjusiam į žodyno gerinimo darbą“.

Beliėka džiaugtis gražiais bendro darbo rezultatais.

A. Sabaliauskas